

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ
STREDISKO
PRE ĽUDSKÉ PRÁVA

Segregácia vo vzdelávaní - analýza známych poznatkov

Názov: Segregácia vo vzdelávaní – analýza známych poznatkov

Vydalo: Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, Bratislava, 2022

Autorský tím:

JUDr. Andrea Maliňáková

Mgr. Lucia Gandžalová, PhD.

Za obsah a jazykovú úpravu zodpovedá autorský tím.

Grafická úprava:

Kovidesign

Kamila Černáková

Fotografie použité v tejto publikácii sú ilustračné a boli riadne licencované z freepik.com

ISBN: 978-80-99917-50-8

Zoznam skratiek

Zoznam skratiek	4
Úvod	5
1. Rasová diskriminácia vo vzdelávaní	6
2. Segregácia v slovenskom vzdelávacom systéme	11
2.1 Zavedenie právnej definícia segregácie v Slovenskej republike	15
2.2 Rozhodovacia prax slovenských súdov vo veciach diskriminácie rómskych žiačok a žiakov vo vzdelávaní	17
Záver	20

Zoznam skratiek

CESCR – The Committee on Economic Social and Cultural Rights

CRC – The Committee on the Rights of the Child

Čl. – článok

ED MIDIS II - Second European Union Minorities and Discrimination Survey

ESLP – Európsky súd pre ľudské práva

EU SILC – European Union Statistics on Income and Living Conditions

MRK – marginalizovaná rómska komunita

OSN – Organizácia Spojených národov

SCŠPP – Súkromné centrum špeciálno-pedagogického poradenstva

Stredisko – Slovenské národné stredisko pre ľudské práva

ZŠ – základná škola

Smernica 2000/43/ES - Smernica Rady z 29. júna 2000 ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod

Školský zákon - zákon č. 245/2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Antidiskriminačný zákon - zákon č. 365/2004 Z.z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Úvod

Rómovia sú neoddeliteľnou súčasťou európskej spoločnosti už po stáročia. Možno povedať, že ide o najväčšiu etnickú menšinu v Európe. Avšak aj napriek desaťročia deklarovanému úsiliu o zlepšenie ochrany ich základných práv a slobôd a snahe o ich sociálne začlenenie na vnútroštátnej, európskej a medzinárodnej úrovni si dovoľujeme povedať, že aj v 21. storočí mnohí Rómovia stále čelia veľkej chudobe, hlbokému sociálnemu vylúčeniu, prekážkam pri uplatňovaní základných práv a diskriminácii. Tieto problémy majú okrem iného vplyv aj na prístup rómskych detí ku kvalitnému vzdelaniu, čím sú následne negatívne ovplyvnené aj ich možnosti uplatnenia sa na trhu práce v budúcnosti a životná úroveň tohto etnika. Je pritom dobre známe, že kvalita získaného vzdelania má priamy vplyv aj na ďalšie oblasti života ako sú bývanie alebo zdravotný stav.

Vylúčenie a diskriminácia v oblasti vzdelávania môže mať rôzne podoby. Môže sa prejavovať odmietnutím školy alebo škôlky zapísať rómske dieťa na predprimárne alebo základné vzdelanie, neopodstatneným zaradením rómskych žiakov do špeciálnych tried a škôl alebo vzdelávaním rómskych žiakov v etnicky homogénnych triedach. Etnická se-

gregácia môže byť ovplyvnená rôznymi faktormi, ako napríklad predsudkami voči rómskemu etniku.

V predkladanej analýze sme sa zamerali na formovanie termínu „právo na vzdelanie“ a vymedzením jeho obsahu, nakoľko prihliadnuc na vývoj v medzinárodnom systéme ochrany ľudských práv sa rasová segregácia stala nezlučiteľnou s úplnou realizáciou tohto práva. Venujeme sa praktickej realizácii práva na vzdelanie a to prostredníctvom rozhodovacej činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva, ktorý sa vo svojej judikatúre zaoberal aj prípadmi rasovej diskriminácie a segregácie.

Segregácia vo vzdelávaní je problémom globálnym, avšak v našej analýze sme sa ďalej zamerali aj na Slovenskú republiku. Slovenský vzdelávací systém sa totiž už mnoho rokov bojuje s praxou oddeleného vzdelávania rómskych žiakov a žiačok. Práve segregácia rómskych žiakov a žiačok v slovenskom vzdelávacom systéme vzhľadom na svoje zásadne spoločenské a socio-ekonomické následky je vhodným príkladom toho aké nevyhnutné je snažiť sa vytvárať inkluzívne prostredia v oblasti vzdelávania.

1. Rasová diskriminácia vo vzdelávaní

Právo na vzdelanie možno považovať za univerzálne ľudské právo, ktoré zakotvujú mnohé medzinárodné právne predpisy. Toto právo nie je len formálnym právom, ktoré garantuje nešpecifikovanú možnosť vzdelávať sa pre každého človeka bez rozdielu. Ide o právo s konkrétnym obsahom, ktorý vymedzuje, čo znamená jeho realizácia a zároveň vytvára záväzok pre krajiny, ktoré sa prijatím príslušných medzinárodných dohôd rozhodli právo na vzdelanie rešpektovať a presadzovať.¹

Obsah termínu „právo na vzdelanie“ sa začal formovať v roku 1948, a to prijatím Všeobecnej deklarácie ľudských práv, ktorá deklarovala právo na vzdelanie pre každého a tiež priniesla požiadavku povinného základného vzdelania. Výzvou k podobe a forme vzdelávania je predovšetkým požiadavka obsiahnutá v čl. 26 ods. 2 Všeobecnej deklarácie ľudských práv, v zmysle ktorej *„Vzdelanie má smerovať k plnému rozvoju ľudskej osobnosti a k posilneniu úcty k ľudským právam a základným slobodám. Má pomáhať vzájomnému porozumeniu, znášanlivosti a priateľstvu medzi všetkými národmi a skupinami rasovými aj*

náboženskými.“ Uvedené ustanovenie poukazuje na potrebu inklúzie, vzájomnej úcty a na potrebu rovnosti všetkých ľudí.

V zmysle Preambuly Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach je právo na vzdelanie medzinárodným právom koncipovaným ako základné právo človeka odvodené z prirodzenej dôstojnosti ľudskej bytosti. Čl. 13 Paktu zaväzuje štáty, aby zabezpečili povinné základné vzdelanie všetkým bez akejkoľvek diskriminácie.²

Právo na vzdelanie je zakotvené aj v Dohovore proti diskriminácii v oblasti vzdelávania, ktorý bol prijatý na pôde OSN v roku 1960. Ako napovedá názov dokumentu Dohovor priamo stanovuje zákaz akejkoľvek formy diskriminácie vo vzdelaní.³

Ďalším medzinárodným dokumentom, ktorý sa dotýka práva na vzdelanie je Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ktorý bol prijatý na pôde Rady Európy v roku 1952. Ide o dodnes najdôležitejší ľudskoprávny dokument, ktorý v čl. 14 zakázal diskri-

¹ Ústava Slovenskej republiky vo svojom čl. 7 ods. 5 vymedzuje právne postavenie medzinárodných dohôd o ochrane ľudských práv vo vzťahu k slovenskému vnútroštátnemu právu.

² V zmysle čl. 13.: *„Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo každého na vzdelanie. Súhlasia, že vzdelanie bude smerovať k plnému rozvoju ľudskej osobnosti a zmyslu pre jej dôstojnosť a posilneniu úcty k ľudským právam a základným slobodám.“*

Súhlasia, že vzdelanie má umožniť všetkým osobám účinnú účasť v slobodnej spoločnosti, napomáhať vzájomné porozumenie, znášanlivosť a priateľstvo medzi všetkými národmi a všetkými rasovými, etnickými a náboženskými skupinami, ako rozvoj činnosti Organizácie Spojených národov na zachovanie mieru.“

³ Podľa čl. 1 Dohovoru o zákaze diskriminácie v oblasti vzdelávania sa diskrimináciou vo vzdelávaní rozumie akékoľvek rozlišovanie, vylučovanie, obmedzovanie alebo zvýhodňovanie, ktoré je založené na rase, farbe pleti, pohlaví, jazyku, náboženstve, politickom a inom názore, národnostnom a sociálnom pôvode, ekonomických podmienkach a inom pôvode a ktorého zámer alebo dôsledok je znemožnenie alebo obmedzenie rovnakého zaobchádzania vo vzdelávaní, a to predovšetkým:

a) zamedzenie prístupu k vzdelaniu akéhokoľvek typu a stupňa akejkoľvek osobe alebo skupine osôb,
b) poskytovanie vzdelávania nižšieho štandardu akejkoľvek osobe alebo skupine osôb,
c) zriaďovanie alebo udržiavanie oddelených vzdelávacích systémov alebo inštitúcií pre osoby alebo skupiny osôb alebo
d) vytváranie podmienok pre akúkoľvek osobu alebo skupinu osôb, ktoré sú nezlučiteľné s dôstojnosťou človeka

mináciu pri uplatňovaní garantovaných práv⁴ a v čl. 2 Dodatkového protokolu poskytol samostatne aj ochranu právu na vzdelanie. Článok 2 Dodatkového protokolu zakotvuje povinnosť štátu zaistiť, aby právo na vzdelanie nikomu nebolo odoprené: *„Nikomu nemožno odoprieť právo na vzdelanie. Pri výkone akýkoľvek funkcií v oblasti výchovy a výučby, ktoré štát vykonáva, bude rešpektovať právo rodičov zabezpečovať túto výchovu a vzdelávanie v zhode s ich vlastným náboženským a filozofickým presvedčením.“* Keďže text Dohovoru konkrétnejšie nešpecifikuje praktické aspekty realizácie práva na vzdelanie je potrebné v tomto ohľade vychádzať z judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva.

V rámci právneho rámca zakotvenia práva na vzdelanie je potrebné spomenúť aj Dohovor o právach dieťaťa z roku 1989. Dohovor o právach dieťaťa je právne záväzným medzinárodným nástrojom presadzovania práv detí. Tento dokument definuje občianske, politické, ekonomické, sociálne, zdravotné a kultúrne práva detí. V čl. 29 ods. 1 písm. d) zakotvuje, že *„výchova dieťaťa má smerovať k „príprave dieťaťa na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti v duchu porozumenia, mieru, znášanlivosti, rovnosti pohlavia a priateľstva medzi všetkými národmi, etnickými, národnostnými a náboženskými skupinami“.*

V súvislosti s vymedzením obsahu práva na vzdelanie a právneho rámca ochrany pred diskrimináciou vo vzdelávaní je nevyhnutné spomenúť aj právne pred-

pisy Európskej únie. Dôležitou v tomto smere je predovšetkým smernica Rady 2000/43/ES (Smernica o rasovej rovnosti), ktorá zavádza rovnaké zaobchádzanie s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod. Jej cieľom je bojovať proti diskriminácii na základe rasového či etnického pôvodu a jej obsah sa na Slovensku premietol do vnútroštátnej antidiskriminačnej legislatívy. Smernica nešpecifikuje výslovne zákaz rasovej segregácie, ale stanovuje zákaz tzv. priamej diskriminácie⁵ a nepriamej diskriminácie⁶ na základe rasy alebo etnického pôvodu. Medzi oblasti na ktoré sa vzťahuje Smernice o rasovej rovnosti patrí aj oblasť vzdelania.⁷

Samotný pojem „segregácia“ explicitne uvádza Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie, ktorého čl. 3 stanovuje, že *„zmluvné štáty zvlášť odsudzujú rasovú segregáciu a apartheid a zaväzujú sa na územiach spadajúcich pod ich právomoc predchádzať, zakázať a odstrániť všetky praktiky tohto druhu.“* Čl. 1 ods. 1 Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie zároveň vymedzuje aj pojem *„rasová diskriminácia“* a to ako *„akékoľvek rozlišovanie, vylučovanie, obmedzovanie alebo zvýhodňovanie založené na rase, farbe pleti, rodovom alebo na národnostnom alebo etnickom pôvode, ktorého cieľom alebo následkom je znemožnenie alebo obmedzenie uznania, používania alebo uskutočňovania ľudských práv a základných slobôd na základe rovnosti v politickej, hospodárskej, sociálnej, kultúrnej alebo v ktorejkoľvek inej oblasti*

⁴ Čl. 14 Dohovoru: „Užívanie práv a slobôd priznaných týmto Dohovorom sa musí zabezpečiť bez diskriminácie založenej na akomkoľvek dôvode, ako je pohlavie, rasa, farba pleti, jazyk, náboženstvo, politické alebo iné zmýšľanie, národnostný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnostnej menšine, majetok, rod alebo iné postavenie.“

⁵ Čl. 2 ods. 2 písm. a) Smernice „za priamu diskrimináciu sa považuje prípad, keď sa s jednou osobou z dôvodu rasy alebo etnického pôvodu zaobchádza, zaobchádzalo, alebo by sa zaobchádzalo v porovnateľnej situácii menej priaznivo ako s inou osobou“

⁶ Čl. 2 ods. 2 písm. b) Smernice „za nepriamu diskrimináciu sa považuje prípad, ak by v dôsledku navonok neutrálneho predpisu, kritéria alebo zvyklosti bola znevýhodnená osoba určitej rasy alebo etnického pôvodu v porovnaní s inými osobami, iba ak uvedený predpis, kritérium alebo zvyklosť je objektívne odôvodnený legitímnym cieľom a prostriedky na jeho dosiahnutie sú primerané a nevyhnutné“

⁷ Čl. 3.ods. 1. písm. g) Smernice o rasovej rovnosti. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX:32000L0043>

verejného života“⁸

Napriek tomu, že Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie pojem segregácia používa, ten v rámci dokumentu nie je definovaný. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že žiadna zmluva prijatá na medzinárodnej úrovni pojem segregácie nedefinuje. Taktiež je potrebné zdôrazniť, že napriek tomu, že segregácia je považovaná za obzvlášť závažný prejav diskriminácie, v súčasnosti neexistuje žiadna všeobecne akceptovaná právna definícia segregácie na medzinárodnej ani európskej úrovni. Zákaz segregácie ako taký je odvodzovaný zo všeobecného zákazu diskriminácie.

Rasovou diskrimináciou a segregáciou sa zaoberal aj Európsky súd pre ľudské práva (ďalej ako „ESLP“). Ako uvádzame vyššie Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd zakotvuje všeobecný záväzok štátu zabezpečiť, aby právo na vzdelanie nebolo nikomu odopreté. Praktickej realizácii práva na vzdelanie sa však bližšie nevenuje, čo je však momentálne možné preklenúť vďaka existencii širokej judikatúry ESLP v danej oblasti. ESLP sa do dnešného dňa zaoberal viacerými prípadmi segregácie rómskych žiakov a žiačok vo vzdelaní, najaktuálnejšie v roku 2022 v rozhodnutí *X a ďalší proti Albánsku*.⁹

Práve rozhodnutia ESLP vo veciach rasovej segregácie dávajú možnosť vidieť, ako sa menia formy rasovej segregácie a ako sa ESLP musel vysporiadať s postupne sa vyvíjajúcou rétorikou štátov vo vzťahu k prípadom oddeleného

vzdelávania žiakov rómskej etnickej príslušnosti.¹⁰

Zmeny vo formách rasovej segregácie vo vzdelaní je možné sledovať v dvoch rovinách. Ide o zmeny kvalitatívne a kvantitatívne. Kvantitatívny rozdiel spočíva v tom, že aktuálne sa vyskytujúce prípady rasovej segregácie sa už nedotýkajú plošne všetkých detí patriacich k istej rase, etniku, resp. národnosti. V prípadoch posudzovaných ESLP sa segregácia dotýkala len istého počtu detí patriacich k istej rase, etniku, resp. národnosti, pričom naplnená nemusí byť ani požiadavka väčšiny ako vyplýva z rozhodnutia veci *Oršuš a ďalší proti Chorvátsku*.¹¹

V tomto prípade sa súd zaoberal situáciou, kde na jednej zo skúmaných škôl bolo v oddelených triedach segregovaných 73 % rómskych žiakov a v druhej „len“ 36 % rómskych žiakov. V oboch prípadoch ESLP dospel k záveru, že „umiestňovanie detí do oddelených tried na základe skutočnosti, že nedostatočne ovládajú chorvátsky jazyk predstavuje rozdielne zaobchádzanie.“¹²

Kvalitatívna zmena foriem segregácie vo vzdelávaní spočíva v tom, že oddelené vzdelávanie detí už v ESLP posudzovaných prípadoch nevyplýva priamo z dôvodu ich rasy, etnickej alebo národnostnej príslušnosti, ale má základ v kritériu, ktoré sa navonok javí ako neutrálne. Kritériom, ktorého sa štáty najčastejšie dovolávajú je oddelenie žiakov na základe úspechu, resp. neúspechu dieťaťa v rámci istého testu alebo skúšky.¹³ V tejto súvislosti je možné uviesť príklad veci *D.H. a ostatní proti Českej republi-*

⁸ Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie. Dostupné na: www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-elimination-all-forms-racial

⁹ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci *X a ďalší proti Albánsku* zo dňa 31. mája 2022. Dostupné na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22%3A%2245521/19%22%2C%22itemid%22%3A%22001-217624%22%7D>

¹⁰ Stredisko vychádzalo z analýzy prípadov segregácie pred Európskym súdom pre ľudské práva spracovanej v rámci publikácie autorov: Jílek, D., Větrovský, J., Šmigová, K.: *Segregace, vzdělávací příležitost a závazky států*. Praha: Wolters Kluwer, 2015.

¹¹ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci *Oršuš a ďalší proti Chorvátsku* zo dňa 16. marca 2010. Dostupné na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22%3A%2215766/03%22%2C%22itemid%22%3A%22001-97689%22%7D>

¹² Jílek, D., Větrovský, J., Šmigová, K. *Segregace, vzdělávací příležitost a závazky států*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 173.

¹³ Tamtiež, s. 173.

ke¹⁴ alebo *Horváth a Kiss proti Maďarsku*.¹⁵ V týchto prípadoch dochádzalo k vyčleňovaniu rómskych žiakov do špeciálnych či praktických škôl na základe psychologických (*D.H. a ostatní proti Českej republike*) alebo inteligenčných (*Horváth a Kiss proti Maďarsku*) testov, ktoré boli aplikované rovnako na deti rómskeho a nerómskeho pôvodu.¹⁶ Za obdobne navonok neutrálne pôsobiace kritérium, ktoré štát uvádzal ako dôvod oddelovania rómskych žiakov vo vzdelávaní je možné považovať kritérium znalosti vyučovacieho jazyka, na ktoré sa odvolávala chorvátska vláda vo vyššie uvedenom prípade *Oršuš a ostatní proti Chorvátsku*. V danom prípade vláda argumentovala tým, že test znalosti chorvátskeho jazyka, na základe výsledku z ktorého boli rómske deti oddelené od ostatných žiakov, bol rovnaký ako test, ktorý musia absolvovať všetci žiaci zapisujúci sa na primárne vzdelávanie. Test sa aplikoval rovnako na všetkých žiakov.¹⁷

Navonok neutrálne pravidlo, ktoré vo výsledku môže viesť k oddelenému vzdelávaniu žiakov napr. istej rasy, etnika alebo národnosti je aj pravidlo umiestňovania do spádových škôl, obzvlášť ak ním dochádza k premietnutiu segregácie v oblasti bývania aj do segregácie vo vzdelávaní. Takýmto prípadom sa ESLP zaoberal vo veci *Lavida a ostatní proti Grécku*.¹⁸ Grécka vláda sa pred ESLP od-

volávala na to, že rómske deti neboli do školy nachádzajúcej sa v rómskej osade zaradované na základe rasy, ale na základe kritéria, ktoré sa rovnako aplikovalo na každého žiaka, a to na základe vzdialenosti školy od miesta bydliska.¹⁹

Ďalší argument ktorý štáty využívajú a použila ho aj grécka vláda v prípade *Lavida a ostatní proti Grécku* je tvrdenie, že oddelené vzdelávanie nebolo spojené s nižšou kvalitou poskytnutého vzdelania, obsah vzdelávania zodpovedá bežnému vzdelávaniu na iných školách, deti získavajú rovnaké vzdelanie ako na iných školách a rovnako nie je negatívne ovplyvnený ani ich postup na vyššie stupne vzdelania.²⁰ Grécka vláda ďalej argumentovala tým, že na rozdiel od žalobcov vo veciach *D. H. a ostatní proti Českej republike* a *Horváth a Kiss proti Maďarsku*, rómski žiaci v tomto prípade neboli zaradení do špeciálnych škôl alebo do špeciálnych tried, čo by malo za následok, že by im bola poskytnutá nižšia úroveň vzdelania.

Rovnako česká vláda vo veci *D.H. a ostatní proti Českej republike* skúšala argumentovať tým, že vzdelávanie v špeciálnych triedach nepredstavovalo horšiu formu vzdelávania, ale naopak malo byť alternatívou, ktorou sa „kompenzoval hendikep“ vo vzťahu k žiakom, „ktorí vzhľadom na svoju individuálnu situá-

¹⁴ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci *D.H. a ďalší proti Českej republike* zo dňa 13. novembra 2007. Dostupné na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-160352%22%7D>

¹⁵ Vo veci *Horváth a Kiss proti Maďarsku*, ESLP posudzoval sťažnosť dvoch mladých mužov rómskeho pôvodu, ktorí tvrdili, že boli nesprávne umiestnení do škôl určených pre žiakov s mentálnym postihnutím. ESLP konštatoval, že ich umiestnením do špeciálnych tried došlo k porušeniu čl. 2 Dodatkového protokolu v spojení s čl. 14 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. V rozhodnutí ESLP tiež zdôraznil, že v Maďarsku existuje dlhodobá prax nesprávneho umiestňovania rómskych detí do špeciálnych škôl. Súd konštatoval, že zaradenie sťažovateľov do systému špeciálneho vzdelávania naznačovalo, že orgány nevzali do úvahy ich špeciálne potreby ako členov znevýhodnenej skupiny. V dôsledku čoho boli sťažovatelia izolovaní a získali vzdelanie, ktoré všeobecne skomplikovalo ich integráciu do spoločnosti. Dostupné na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-116124%22%7D>

¹⁶ Jílek, D., Větrovský, J., Šmigová, K. *Segregace, vzdělávací příležitost a závazky států*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 174.

¹⁷ *Oršuš a ostatní proti Chorvátsku*. § 124

¹⁸ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci *Lavida a ostatní proti Grécku* zo dňa 30. mája 2013. Dostupné na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-120188%22%7D>

¹⁹ *Lavida a ostatní proti Grécku*. §55

²⁰ *Lavida a ostatní proti Grécku*. §54

ciu potrebovali špeciálne vzdelanie“.²¹

Argumenty štátov o tom, že rómski žiaci boli síce vzdelávaní oddelene, ale takéto vzdelávanie nemalo nižšiu kvalitu by sa dali zahrnúť pod doktrínu „separate but equal“, ktorú Najvyšší súd Spojených štátoch odmietol v rozhodnutí *Brown v. Board of Education*²² z roku 1954, v ktorom konštatoval, že už samotné oddelené vzdelávanie, bez ohľadu na jeho kvalitu predstavuje vo svojej podstate menej priaznivé zaobchádzanie. Najvyšší súd Spojených štátov týmto rozhodnutím prvý krát jasne deklaroval, že samotné oddelenie predstavuje nerovnocenné zaobchádzanie, v zmysle „separate can never be equal“.

ESLP v rozhodnutiach vo veciach, v ktorých sa zaoberal segregáciou rómskych žiakov vo vzdelávaní takéto jednoznačné principiálne odmietnutie oddeleného vzdelávania nekonštatuje. Vo veci *Oršuš a ostatní proti Chorvátsku* napr. uvádza, v akom prípade by umiestnenie sťažovateľov do tried navštevovaných výlučne žiakmi rómskej etnickej príslušnosti mohlo byť chápané ako opatrenie sledujúce legítimný cieľ.²³

ESLP pri posudzovaní prípadov segregácie rómskych žiakov a priori nehodnotí samotné vyčlenenie detí ako neakceptovateľné a zakladajúce záver o diskriminácii, ale zameriava sa na hodnotenie toho, či takéto vyčlenenie mohlo sledovať legítimný cieľ. Tento postup, ktorý sa tak zásadne líši od vyššie spomenutého kategorického odmietnutia samotného aktu oddelenia detí vo vzdelaní následne vytvára priestor pre

ďalší vývoj argumentácie štátov smerom k odôvodneniu prípadov segregácie vo vzdelávaní.

Okrem vyššie uvedených navonok neutrálnych diferenciačných kritérií štáty v mnohých prípadoch odôvodňujú oddelené vzdelávanie aj odkazom na konanie samotných sťažovateľov, či už detí alebo rodičov. Častým argumentom je napr. odvolávanie sa štátu na súhlas rodičov s istou formou vzdelávania ich detí. Ide napr. o vyjadrenia štátov, že rodičia nežiadali o premiestnenie detí do zmiešaných tried²⁴, nevyjadrovali s ním nesúhlas a naopak túto formu vzdelávania pre svoje deti preferovali.²⁵ Alebo ako tomu bolo napr. vo veci *D.H. a ostatní proti Českej republike* štát odkazoval na to, že zaradenie dieťaťa (v danom prípade do špeciálnej triedy) podmienovalo vyjadrenie súhlasu zo strany rodiča. ESLP vo všeobecnosti uvedené argumenty odmieta, smerom k poskytnutiu súhlasu rodičov naviac konštatujúc, že vzdania sa práva nebyť vystavený rasovej diskriminácii nemôže byť akceptované.²⁶

K doteraz posudzovaným prípadom segregácie vo vzdelávaní je možné uviesť, že napriek odlišnostiam v istých okolnostiach, ESLP v každom z uvedených rozhodnutí konštatoval, že zvolené prostriedky vzdelávania rómskych detí, vo forme ich oddelenia od nerómskych detí v spojení s nižšou úrovňou poskytovaného vzdelania, nie sú primerané a objektívne zdôvodnené. Doposiaľ žiadne z argumentov, ktorými štáty zdôvodňovali prax oddeleného vzdelávania rómskych detí, neboli ESLP považované za dostatočné.²⁷

²¹ *D.H. a ostatní proti Českej republike*. § 176

²² *Brown v. Board of Education* (1954). Dostupné na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/347/483/>

²³ *Oršuš a ostatní proti Chorvátsku*. §172

²⁴ *Oršuš a ostatní proti Chorvátsku*. § 131

²⁵ *D.H. a ostatní proti Českej republike*. §153

²⁶ *D.H. a ostatní proti Českej republike*. § 204

²⁷ Jílek, D., Větrovský, J., Šmigová, K. *Segregace, vzdělávací příležitost a závazky států*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 179.

2. Segregácia v slovenskom vzdelávacom systéme

Aj slovenské školstvo už celé roky čelí problémom v súvislosti s oddeleným vzdelávaním žiakov z marginalizovaných rómskych komunít v samostatných triedach a školách. Na to, že sa s problémom oddeleného vzdelávania Slovenskej republiky zatiaľ nedarí vysporiadať poukazujú aj výsledky aktuálneho špecializovaného zisťovania EU SILC_MRK, ktoré sa uskutočnilo na jeseň v roku 2020. Z analytickej správy z tohto zisťovania, ktorú predstavil Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity²⁸ totiž vyplýva, že takmer polovica (47 %) detí z MRK vo veku 6 až 15 rokov v bežnom vzdelávaní má v triede iba rómskych spolužiakov a u ďalších 23 % rómski spolužiaci tvoria väčšinu kolektívu triedy. Čo sa týka škôl, viac ako dve tretiny (67 %) detí z MRK navštevujú ZŠ buď s výlučne rómskymi žiakmi (32 %), alebo s väčšinou rómskych žiakov (35 %). Zároveň aj v prípade, že v danej ZŠ rómski žiaci netvoria väčšinu, 17 % žiakov z MRK bolo v triedach, kde boli všetci (10 %) alebo väčšina (7 %) spolužiakov Rómovia alebo Rómky.²⁹ Ešte výraznejšie je koncentrácia rómskych žiakov v špeciálnom vzdelávaní. Až 63 % detí z MRK vo veku 6 až 15 rokov v špeciálnom vzdelávaní má v triede iba rómskych spolužiakov, pričom školy s výhradne rómskymi žiakmi navštevuje 32 % žiakov z MRK v špeciálnom vzdelávaní. To poukazuje na vytváranie tried zložených len z detí z MRK v školách, do ktorých chodia aj nerómske deti.³⁰

V rámci vzdelávacieho systému v Slovenskej republike dochádza k segregácii rómskych žiakov okrem oddeleného vzdelávania v systéme špeciálneho školstva (v špeciálnych triedach alebo v špeciálnych základných školách) a oddeleného vzdelávania rómskych žiakov v rámci bežného prúdu vzdelávania aj vytváraním elokovaných pracovísk (v blízkosti sociálne vylúčených komunít). Tiež v rámci tzv. F-odborov stredného odborného vzdelávania³¹, ktoré nadväzuje na vzdelávanie v špeciálnych triedach a v neposlednom rade aj vo forme oddelenej výchovy a vzdelávania v skrytom a/alebo neformálnom kurikulu školy (napr. oddelené stravovanie).

Na prípady oddeleného vzdelávania žiakov s rómskou etnickou príslušnosťou v rámci Slovenskej republiky dlhodobo upozorňujú aj medzinárodné organizácie, ktoré pravidelne apelujú na aktívnejší prístup Slovenskej republiky smerom k rovnému prístupu k vzdelaniu.

Po pokračujúcej kritike zo strany národných a medzinárodných organizácií a inštitúcií začala v roku 2015 Európska komisia právne konanie (infringement) proti Slovenskej republike pre podozrenie z porušenia zákazu diskriminácie v prístupe ku vzdelaniu na základe rasy a etnicity zakotveného v Smernici o rasovej rovnosti.³² Konanie je vedené kvôli neúmernému umiestňovaniu rómskych detí do špeciálnych škôl, ako aj

²⁸ Analytická publikácia: *Príjmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách: Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC_MRK 2020*. Dostupná na: https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1561/analyticka_sprava_eu_silc_mrk_2020_elektronicka_final.pdf?csrt=7830548095596483054.pdf (gov.sk)

²⁹ Analytická publikácia: *Príjmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách: Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC_MRK 2020*. s. 37.

³⁰ Analytická publikácia: *Príjmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách: Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC_MRK 2020*. s. 34.

³¹ Nižšie stredné odborné vzdelanie. 2-ročné vzdelávacie programy na SOŠ. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/files/3772.pdf>

³² Smernica Rady 2000/43/ES z 29. júna 2000, ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=celex%3A32000L0043>

škôl a tried s prítomnosťou výhradne rómskych detí. Napriek prebiehajúce-
mu konaniu o porušení sa situácia ne-
zmenila a v roku 2019 Komisia dospela
k záveru, že kroky, ktoré Slovensko od
roku 2015 uskutočnilo, boli nedostačujú-
ce.³³

Výbor OSN pre práva dieťaťa (*The Com-
mittee on the Rights of the Child* - „CRC“) vo svojich záverečných odporúčaniach
pre Slovenskú republiku z roku 2016 po-
ukázal na skutočnosť, že rómske deti
sú stále obetami *de facto* segregácie
v rámci vzdelávacieho systému. CRC
upozorňoval na neprimerane vysoký
počet rómskych detí umiestňovaných
v špeciálnych triedach určených pre
deti s ľahkým mentálnym postihnutím.
Poukazoval tiež na to, že systém psycho-
logického testovania stále nezohľadňuje
rozdielne socioekonomické zázemie
rómskych detí.³⁴

Rovnako Výbor pre hospodárske, soci-
álne a kultúrne práva (*The Committee
on Economic, Social and Cultural Rights*
- „CESCR“) v rámci Záverečných odpo-
rúčaní k tretej periodickej správe o Slo-
vensku z roku 2019³⁵ upozornil na pre-
trvávajúcu segregáciu rómskych detí
vo vzdelávaní, vrátane vysokého počtu
rómskych detí umiestňovaných v špeci-
álnych triedach a školách.³⁶

Poradný výbor Rady Európy pre Rám-
cový dohovor o ochrane národnostných
menšín taktiež vo svojom piatom sta-
novisku k Slovenskej republike z feb-
ruára 2022 upozorňuje, že zastúpenie
rómskych detí v špeciálnych triedach
a školách pre žiakov s ľahkým mentál-
nym postihnutím ostáva alarmujúce.³⁷

V auguste 2022 preskúmal Výbor OSN
pre odstránenie rasovej diskriminácie
13. periodickú správu Slovenskej repub-
liky o implementácii Medzinárodného
dohovoru o odstránení všetkých foriem
rasovej diskriminácie. Pri preskúmaní
súlady slovenskej legislatívy a praxe s
medzinárodnými ľudskoprávnymi
štandardami v oblasti boja proti raso-
vej diskriminácii zobral tiež do úvahy
informácie poskytnuté Slovenským ná-
rodným strediskom pre ľudské práva
(ďalej ako „Stredisko“) prostredníctvom
alternatívnej správy, ako aj informácie
poskytnuté organizáciami občianskej
spoločnosti (Poradňa pre občianske
a ľudské práva a Európske centrum pre
práv Rómov), ktoré rovnako zohrávajú
kľúčovú úlohu pri ochrane a presadzo-
vaní ľudských práv osôb ohrozených ra-
sovou diskrimináciou.

Stredisko vo svojej alternatívnej správe
odkázalo na údaje z ED MIDIS II³⁸, ktoré
poukazovali na jasnú disproporciu zara-

³³ European Commission: October infringements package: key decisions, 10 October 2019, available at https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/INF_19_5950 and Chudžíková Holka, A.: The long-awaited change – the Ministry of Education acknowledges the problem of segregation of Roma children and is taking steps to change it, Minority Policy in Slovakia 01/2020, available in English at <https://mensinovapolitika.eu/en/the-long-awaited-change-the-ministry-of-educationacknowledges-the-problem-of-segregation-of-roma-children-and-is-taking-steps-to-change-it/>

³⁴ CRC uvádza, že viac ako 50 percent rómskych detí je vzdelávaných v triedach, ktoré navštevujú výlučne žiaci s rómskou príslušnosťou alebo že sú vzdelávaní v samostatných školských pavilónoch, ktoré často poskytujú nižšiu kvalitu vzdelávania. The Committee on the Right of the Child: *Concluding observations on the combined third to fifth periodic reports of Slovakia*. Júl 2016. para. 44-45. Dostupné na: <https://digitallibrary.un.org/record/838734>

³⁵ The Committee on Economic, Social and Cultural Rights Concluding observations on the third periodic report of Slovakia. Dostupné na: (https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2fC.12%2fSVK%2fCO%2f3&Lang=en). para. 50-53.

³⁶ Výbor pritom znepokojuje segregácie v školskom prostredí aj v širšom kontexte, ktorá nie je priamo spojená s vyučovaním, ale upozorňuje napríklad aj na skutočnosť, že rómske deti sa stravujú v oddelených priestoroch a je im podávaná rozdielna strava ako nerómskym žiakom.

³⁷ COE Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities - Fifth Opinion on the Slovak Republic. - para. 7 a s. 33-35 Dostupné na: <https://rm.coe.int/5th-op-slovak-republic-en/1680a6e4ee>

³⁸ European Union Agency for Fundamental Rights: Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II). Roma — Selected findings, 2016, European Union Agency for Fundamental Rights available at <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings> In Hapalová, M.: Segregation of Roma children in It Makes Sense initiative: Analysis of findings on the state of education in Slovakia, 2019, p. 96, available in Slovak at <https://analyza.todarozum.sk/analyza-zisteni-o-stave-skolstva-na-slovensku.pdf>

dovania detí s rómskou etnickou príslušnosťou do špeciálnych tried, na vzdelávanie detí rómskej etnickej príslušnosti v etnicky homogénnych triedach a poskytnúť nasledovné odporúčania:

- ukončiť proces umiestňovania rómskych detí do segregovaných škôl alebo tried pre deti so zdravotným postihnutím na základe ich etnického pôvodu alebo zdravotného postihnutia,
- v súlade so Záverečnými pripomienkami k úvodnej správe Slovenska (CRPD/C/SVK/CO/1) prijať právne záväzný plán prechodu zo segregovaných škôl na inkluzívne vzdelávanie na všetkých stupňoch a pre všetky deti, vrátane rómskych detí postihnutím, a to aj stanovením časových plánov, identifikáciou zodpovedných orgánov a pridelovaním primeraných zdrojov,
- zapracovať do antidiskriminačného zákona výslovnú definíciu primeraného prispôsobenia a odmietnutia primeraného prispôsobenia ako diskriminácie na základe zdravotného postihnutia, ako aj výslovnú definíciu segregácie ako formy diskriminácie.³⁹

Výbor adresoval Slovenskej republike niekoľko nových a opakovaných odporúčaní týkajúcich sa najmä implementácie antidiskriminačnej legislatívy na Slovensku, posilnenia Strediska ako vnútroštátnej inštitúcie pre ľudské práva a antidiskriminačného orgánu v súlade s Parížskymi princípmi, či boja proti nenávisťným prejavom a nenávisťným trestným činom. Veľká časť opatrení sa zameriava na zlepšenie ochrany práv a odstraňovanie diskriminácie Rómov a Rómiok, najmä na posilnenie ich so-

ciálneho a ekonomického postavenia, práva na bývanie, práva na zdravie či práva na vzdelanie, zdôrazňujúc negatívne dopady protipandemických opatrení práve na túto skupinu obyvateľov.

Odporúčania a pripomienky smerom k vzdelávaniu rómskych žiakov boli Slovenskej republike adresované dlhé obdobie, avšak bez jednoznačnejšej reakcie zo strany štátu smerom k riešeniu jednotlivých problémov, medzi nimi aj segregácie rómskych žiakov vo vzdelaní. V roku 2020 sa s nástupom novej vlády začal o niečo jednoznačnejšie formulovať postoj Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky (ďalej len „ministerstvo školstva“) ako ústredného orgánu štátnej správy v oblasti výchovy a vzdelávania k požiadavke odstránenia segregácie rómskych detí vo vzdelaní. V júli 2020 ministerstvo školstva oficiálne priznalo existenciu segregácie a diskriminácie vo vzdelávaní rómskych detí na Slovensku a prevzalo zodpovednosť za nápravu situácie s cieľom odstrániť segregáciu a implementovať politiku inkluzívneho vzdelávania.⁴⁰ V zmysle tohto cieľa ministerstvo školstva zriadilo Odbor inkluzívneho vzdelávania a vytvorilo funkciu štátneho tajomníka pre národné a inkluzívne vzdelávanie.

Ministerstva školstva deklarovalo, že jeho cieľom nie je školy trestať, ale naopak ísť cestou pozitívnych príkladov z praxe.⁴¹ Tomuto prístupu má zodpovedať aj metodický materiál „*Spolu v jednej lavici*“. Stredisko voči uvedenému metodickému materiálu musí vysloviť kritiku nakoľko mylne uvádza, že oddelovanie detí so zdravotným postihnutím predstavuje „tolerovanú“ formu segregácie vyňatú zo zákazu segregácie.

³⁹ Observations of the Slovak national centre for human rights in relation to the thirteenth periodic report of Slovakia to the Committee on the Elimination of Racial Discrimination. Bratislava: Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2022. Dostupné na: https://www.snslp.sk/wp-content/uploads/CERD_submission_SNCHR_final.pdf

⁴⁰ Tlačová správa: M. Filipová: Naším cieľom je odstrániť segregáciu rómskych detí. Bratislava: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, 2020. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/m-filipova-na-sim-cielom-je-odstranit-segregaciju-romskych-deti/>

⁴¹ Tlačová správa: S. Síthová: Segregácii na školách odzvonilo. Prinášame významný posun v pomoci rómskym deťom v školách. Bratislava: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, 2022 [cit. 2022-11-03]. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/s-sithova-segregacii-na-skolach-odzvonilo-prinasame-vyznamny-posun-v-pomoci-romskym-detom-v-skolach/>

S cieľom dosiahnuť inkluzívnejšie vzdelávanie detí, žiakov a študentov do roku 2030 prijalo ministerstvo školstva Stratégiu inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní (schválená vládou Slovenskej republiky 8. decembra 2021)⁴², ako kľúčový rámcový dokument, ktorý určuje smerovanie strategických verejných politík. Prvé opatrenia na realizáciu stratégie stanovuje Akčný plán na roky 2022 – 2024.⁴³ Deklarované opatrenia sú však kritizované, nakoľko podľa názorov odbornej verejnosti sú nedostatočné a nemajú potenciál zásadne odstrániť segregáciu rómskych detí vo vzdelávaní na rôznych úrovniach.⁴⁴

Je tiež dôležité uviesť, že Slovenská republika sa zaviazala k desegregácii aj v Pláne obnovy a odolnosti SR schváleného uznesením vlády SR č. 221 z 28. apríla 2021.⁴⁵ Súčasťou reformy 5 „Podpora de-

segregácie škôl“ vymedzenej v Komponente 6 Plánu obnovy a odolnosti SR je zavedenie definície segregácie do legislatívy, monitoring segregácie, metodická podpora v oblasti desegregácie, pilotné projekty desegregácie a finančná podpora zriaďovateľom škôl na dopravu žiakov z MRK do škôl.⁴⁶

Reforma si kladie za cieľ predovšetkým vylúčiť priestorové vyčleňovanie rómskych žiakov v rámci bežného prúdu vzdelávania a eliminovať nesprávne zaradovanie rómskych žiakov do špeciálneho vzdelávacieho prúdu na základe chybných diagnostik. Uvedené ciele reformy zároveň nadväzujú na Strategický rámec Európskej únie pre rovnosť a začleňovanie a účasť Rómov, ktorého strategickým cieľom je dosiahnuť, aby menej ako jeden z piatich rómskych žiakov študoval na škole, kde väčšina detí a žiakov sú Rómovia.

⁴² Stratégia inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/strategia-inkluzivneho-pristupu-vo-vychove-a-vzdelavani/>

⁴³ Prvý akčný plán plnenia stratégie inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní na roky 2022-2024. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/prvy-akcny-plan-plnenia-strategie-inkluzivneho-pristupu-vo-vychove-a-vzdelavani-na-roky-2022-2024/>

⁴⁴ Rafael, V: Nové plány ministerstva školstva neprinesú dlhodobú inklúziu rómskych žiakov. Romano Forum., 2022. Dostupné na: <https://romanoforum.dennikn.sk/nove-plany-ministerstva-skolstva-neprinesu-dlhodobu-inkluziu-romskych-ziakov/>

⁴⁵ Komponent 6 Dostupnosť, rozvoj a kvalita inkluzívneho vzdelávania na všetkých stupňoch, Reforma 5 Podpora desegregácie škôl. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/komponent-6-dostupnost-rozvoj-a-kvalita-inkluzivneho-vzdelavania-na-vsetkych-stupnoch/>

⁴⁶ Reforma 5: Podpora desegregácie škôl. Plán obnovy. KOMPONENT 6: Dostupnosť, rozvoj a kvalita inkluzívneho vzdelávania na všetkých stupňoch. Dostupné na: https://www.planobnovy.sk/site/assets/files/1045/komponent_06_inkluzivne_vzdelavanie_1.pdf

2.1 Zavedenie právnej definícia segregácie v Slovenskej republike

Pojem segregácia používa v rámci právneho poriadku Slovenskej republiky len zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších zákonov (ďalej len „školský zákon“), ktorý v ustanovení vymedzujúcom princípy výchovy a vzdelávania zakazuje všetky formy diskriminácie a obzvlášť segregácie.⁴⁷ Školský zákon ani žiaden iný predpis slovenskej legislatívy však samotný pojem nijako nevymedzuje.

Nadväzujúc na ciele stanovené v Pláne obnovy a odolnosti SR v súvislosti s podporou desegregácie predložilo ministerstvo školstva v auguste 2022 do medzirezortného pripomienkového konania návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa školský zákon. Súčasťou návrhu novely školského zákona je okrem iného aj zavedenia definície segregácie.

Systematicky sa zaradenie zákonnej definície segregácie plánuje v časti vymedzujúcej základné pojmy ako §2 písm. aj). Navrhované znenie definuje školskú segregáciu ako „*konanie alebo opomenutie konania, ktorého priamym dôsledkom alebo nepriamym dôsledkom dochádza k neopodstatnenému priestorovému, organizačnému alebo fyzickému vylúčeniu alebo oddeleniu od ostatných detí, žiakov alebo poslucháčov pri výchove a vzdelávaní alebo k menej priaznivej výchove alebo menej priaznivému vzdelávaniu.*”

Stredisko, ako národný antidiskriminačný orgán, prezentovalo v rámci medzirezortného pripomienkového konania voči uvedenému návrhu definície školskej segregácie niekoľko zásadných pripomienok. V zásade najväčšia výhrada smeruje k samotnému sektorovému zakotveniu definície segregácie, ktoré Stredisko vníma ako nesystémové. Ako

vhodnejšie a systematickejšie riešenie, ktoré by zohľadňovalo skutočnosť, že segregácia je štrukturálnym problémom, ktorý sa neobmedzuje iba na oblasť vzdelávania, by bolo zakotvenie definície segregácie ako jednej z foriem diskriminácie v § 2a zákona č. 365/2004 Z.z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „antidiskriminačný zákon“). Antidiskriminačný zákon je všeobecným predpisom slovenskej antidiskriminačnej legislatívy upravujúcim zásadu rovnakého zaobchádzania okrem oblasti vzdelávania, aj v ďalších oblastiach, v ktorých je možné sa stretnúť so segregáciou, napr. oblasti zdravotnej starostlivosti alebo bývania.

Stredisko nepovažuje za vhodné, aby školský zákon, t.j. právny predpis v oblasti školstva, zakladal novú formu diskriminácie bez toho, aby to priamo vyplývalo, resp. bolo reflektované v antidiskriminačnom zákone.

Okrem sektorového zaradenia právnej definície segregácie Stredisko smerovalo pripomienky aj k samotnému návrhu znenia, pričom upozorňovalo na viacero problematických aspektov. Návrh definície školskej segregácie Stredisko považuje za pomerne široko koncipovaný, čo môže spôsobovať problémy pri interpretácii v praxi. V tomto smere môže byť problematickým napr. vymedzenie segregácie ako „neopodstatneného“ vylúčenia a oddelenia (priestorového, organizačného, fyzického). Stredisko navrhovalo odkaz na neopodstatnenosť z definície úplne vypustiť. Výnimky zo zákazu segregácie vo vzťahu napr. k národnostnému školstvu je potom možné zabezpečiť napr. prepojením zákazu segregácie na vybrané dôvody podľa § 2 ods. 1 antidiskriminačného zákona

⁴⁷ §3 písm. d) školského zákona.

alebo definovaním výnimiek zo zákazu segregácie. Stredisko tiež zdôrazňovalo potrebu prepojiť zákaz segregácie na zakázané dôvody diskriminácie podľa § 2 ods. 1 antidiskriminačného zákona aj s ohľadom na to, že bez odkazu na diskriminačné dôvody, alebo aspoň výberu niektorých z nich, je takto navrhovaná definícia segregácie príliš široká a v praxi by zakazovala akékoľvek oddelovanie žiakov a žiačok vo vzdelávaní.

Ďalej Stredisko navrhovalo doplniť definíciu zákazu diskriminácie o povinnosť aktívneho prijímania opatrení na ochranu pred segregáciou, čím by sa prepojil zákaz segregácie s pozitívnym záväzkom prijímať opatrenia na prevenciu

segregácie. Ustanovenie by tak umožnilo vyvodzovanie zodpovednosti za porušenie povinnosti prijímať preventívne opatrenia na predchádzanie vzniku segregácie.

Na záver je potrebné uviesť, že návrh zmeny a doplnenia školského zákona je stále v legislatívnom procese, pričom momentálne prebieha štádium vyhodnotenia medzirezortného pripomienkového konania. Z časového harmonogramu jednotlivých krokov reformy č.5 „Podpora desegregácie škôl“ v rámci Plánu obnovy a odolnosti SR vyplýva, že prijatie zákonnej definície segregácie je načasované na tretí štvrtrok roku 2023.

2.2 Rozhodovacia prax slovenských súdov vo veciach diskriminácie rómskych žiakov a žiačok vo vzdelávaní

Prvým rozhodnutím vo veci segregácie rómskych detí vo vzdelávaní na Slovensku bolo rozhodnutie Okresného súdu Prešov zo dňa 05. decembra 2011.⁴⁸ Okresný súd Prešov na základe žaloby podanej Poradňou pre občianske a ľudské práva rozhodol, že Základná škola v Šarišských Michaľanoch umiestňovaním detí rómskej etnickej príslušnosti do osobitných tried porušila zásadu rovného zaobchádzania a dopustila sa diskriminácie rómskych detí z dôvodu ich etnickej príslušnosti.

Základná škola v Šarišských Michaľanoch mala dlhodobo vytvorené osobitné rómske triedy, v ktorých boli vzdelávané deti z obce Ostrovany. V školskom roku 2008/2009 bola do oddelených tried zaradená väčšina žiakov a žiačok rómskej etnickej príslušnosti bývajúcich v Šarišských Michaľanoch, ktorí dovtedy navštevovali triedy spoločne s deťmi z majority. Triedy, ktoré navštevovali výlučne deti rómskej etnickej príslušnosti boli vytvorené v každom ročníku od 1. do 7. ročníka. Tieto triedy boli umiestnené oddelene od tried, v ktorých boli vzdelávané deti z majority, pričom sa nachádzali na iných poschodiach školy, z dôvodu čoho mali deti počas prestávok minimálnu možnosť vzájomného kontaktu.

Škola uvádzala, že k vytvorenia tried, v ktorých vzdelávala len žiakov s rómskou etnickou príslušnosťou nepristúpila na základe rasového dôvodu, ale z dôvodu uplatnenia opatrenia, ktoré malo mať vyrovnávací charakter. Školou uvádzaným zámerom vytvorenia osobitných tried pre deti s rómskou etnickou príslušnosťou bolo zabezpečiť individuálny prístup pre deti zo so-

ciálne znevýhodneného prostredia, u ktorých mali byť výraznejšie problémy so zvládaním učiva. Súd vychádzal pri posudzovaní daného prípadu z vysokokvalifikovaného preskúmania ospravedlniteľnosti rozdielného zaobchádzania tzv. „*strict scrutiny*“, ktorý aplikuje v prípadoch diskriminácie aj ESLP. Súd poukázal na to, že konanie školy využívaním špecifických metód a foriem vzdelávania žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia sa nemôže diať takým spôsobom, ktorý je v rozpore s platnou domácou a medzinárodnou legislatívou na ochranu ľudských práv. Tvrdenie, že vytvorenie tried, v ktorých sú vzdelávaní výlučne žiaci s rómskou etnickou príslušnosťou je zákonné prijatie dočasných vyrovnávacích opatrení, škola v konaní nepreukázala, keďže riaditeľka základnej školy nebola na prijatie takýchto dočasných vyrovnávacích opatrení oprávnená v súlade s § 8 ods. 1 antidiskriminačného zákona a v súlade so zákonom o štátnej správe v školstve. Príslušné orgány v rámci štátnej správy v školstve takéto opatrenia vo vzťahu k žalovanému neprijali.

Súd sa s tvrdením, že jedine oddelené vzdelávanie má zabezpečiť rovnakú kvalitu vzdelávania nestotožnil a mal za to, že škola oddeleným vzdelávaním rómskych žiakov rezignovala na svoju úlohu v procese vzdelávania. Súd za irelevantné označil tvrdenie školy, že rómski žiaci a ich rodičia so svojim umiestnením do oddelených tried súhlasili. Podľa súdu súhlas rodičov, prípadne žiakov nemôže zbavovať, resp. ospravedlňovať protiprávne konanie školy.

Rozsudok prvostupňového súdu následne potvrdil Krajský súd v Prešove

⁴⁸ Rozsudok Okresného súdu v Prešove, sp. zn. 25C/133/2010. Dostupné na: <https://obcan.justice.sk/infosud/-/infosud/i-detail/rozhodnutie/661dd963-d105-4a53-a1c2-2c9d58217fa0%3A18d4fabb-add0-43f9-b8dd-cdce6e4f88d3>

rozsudkom zo dňa 30. októbra 2012.⁴⁹ Krajský súd v rozhodnutí odmietol argumenty školy, že vzdelávanie rómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia v oddelených triedach je jediným prostriedkom, ako im zabezpečiť rovnakú kvalitu vzdelávania. Odvolací súd odmietol argumenty školy smerom k „praktickým dôvodom“ oddeleného vzdelávania. Argumenty školy o tom, že rómski žiaci spolu navzájom lepšie vychádzajú, oddelenými triedami sa predchádza konfliktom medzi rómskymi a nerómskymi žiakmi a ďalšie označil za „segregačné argumenty úplne vzdialené prepotrebnému inkluzívnemu vzdelávaniu“ Súd v rozhodnutí upozorňuje, že „do povedomia majoritného obyvateľstva sa konkludentne dostáva predstava, že rómske triedy predstavujú normálne riešenie“ a poukazuje na nepriaznivé dôsledky segregovaného vzdelávania. Zároveň súd demonštruje význam inkluzívneho vzdelávania na jeho výhodách, pričom uvádza pozitívny efekt ktorý má inkluzívne vzdelávanie pre všetkých, ktorý sú účastní takéhoto vzdelávania (žiaci, učitelia), ale aj školu a samotnú spoločnosť. Odvolací súd v rozsudku konštatoval národnostnú segregáciu.

Ďalším zásadným rozhodnutím vo veci segregácie v oblasti vzdelávania je rozsudok Okresného súdu Prešove, ktorý sa týkal nezákonného vzdelávania rómskych detí v špeciálnych triedach základnej školy. Okresný súd Prešov rozsudkom zo dňa 24. novembra 2021 rozhodol, že zaradenie a vzdelávanie troch žalobcov - rómskych detí – v špeciálnych triedach pre deti s mentálnych znevýhodnením v základnej škole Hermanovce bolo nezákonné a predstavovalo porušenie zásady rovnakého zaobchádzania z dôvodu príslušnosti k etnickej skupine.

Traja rómski žiaci, ktorých v spore zastupovala Poradňa pre občianske a ľudské práva boli zaradení do špeciálnej triedy

na základe výsledkov psychologických vyšetrení vykonaných Súkromným centrom špeciálno-pedagogického poradenstva (ďalej len „SCŠPP“). Toto SCŠPP dlhodobo spolupracovalo so základnou školou pri psychologickú diagnostiku a rediagnostiku žiakov a žiačok s mentálnym postihnutím a základnej škole poskytovalo metodickú pomoc a usmernenie pri integrácii žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Z výsledkov nezávislého opätovného psychologického vyšetrenia troch rómskych žiakov v iných zariadeniach (Súkromné centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie v Košiciach a Detském centre Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie v Bratislave) vyplynulo, že žalobcovia nemali byť vzdelávaní v špeciálnych triedach, ale mali byť vzdelávaní v bežných triedach podľa riadneho vzdelávacieho programu. Psychologickú rediagnostiku, ktorá mentálne znevýhodnenie detí nepotvrdila, uskutočnili uvedené zariadenia na žiadosť rodičov.

Dôsledkom vzdelávania v špeciálnych triedach boli výrazne obmedzené možnosti ďalšieho vzdelania troch rómskych žiakov, a to konkrétne iba na možnosti pokračovania v ďalšom štúdiu na odbornom učilišti alebo v praktickej škole, čím zároveň boli výrazne limitované aj možnosti ich pracovného zamerania v budúcnosti.

Žalobcovia v žalobe poukázali na zrejmu disproporciu zaraďovania a vzdelávania rómskych žiakov a žiačok v systéme špeciálneho vzdelávania v rámci základnej školy. V školskom roku 2015/2016 sa na základnej škole vzdelávalo dokopy 214 žiakov a žiačok. Z celkového počtu žiakov a žiačok základnej školy v danom školskom roku malo až 133 diagnostikované mentálne postihnutie. Mentálny postih bol tak diagnostikovaný až 89,58 % zo všetkých žiakov a žiačok rómskej etnickej príslušnosti. Základnú školu

⁴⁹ Rozsudok Krajského súdu v Prešove, sp. zn. 20C/126/2012. Dostupné na: <https://obcan.justice.sk/infosud/-/infosud/i-detail/rozhodnutie/c2ac51fe-5917-4ff3-9cd6-4c45f8a8dd91%3A918392b5-e2c6-44f0-9a23-75b85810ba4b>

v danom školskom roku navštevovalo 144 žiakov rómskej etnickej príslušnosti. Z uvedeného počtu žiakov a žiačok s rómskou etnickou príslušnosťou sa len 15 vzdelávalo v bežných triedach podľa riadneho vzdelávacieho programu, 16 žiačok a žiakov s diagnostikovaným ľahkým mentálnym postihnutím bolo vzdelávaných v bežných triedach na základe individuálnych vzdelávacích programov a ostatných 113 žiakov a žiačok s rómskou etnickou príslušnosťou bolo vzdelávaných v špeciálnych triedach.

Vzdelávanie rómskych žiakov v rámci základnej školy charakterizovalo aj priestorové vyčlenenie, keďže špeciálne triedy sa nachádzali mimo hlavnej budovy školy. V hlavnej budove boli umiestnené iba triedy, v ktorých prebieha vyučovanie podľa riadneho vzdelávacieho programu. Špeciálne triedy spolu s triedami nultého ročníka (v ktorých sa v danom školskom roku vzdelávali len deti s rómskou etnickou príslušnosťou sa nachádzali v dvoch samostatných budovách. Vyučovanie v špeciálnych triedach prebiehalo v dvojzmennej prevádzke.

Prvostupňový súd vyhovel antidiskriminačnej žalobe troch rómskych žiakov voči škole a SCŠPP. Uložil žalovaným povinnosť ospravedlniť sa a priznal každému zo žalobcov finančné odškodnenie vo výške 5.000 Eur. Súd potvrdil zodpo-

vednosť školy za segregáciu rómskych žiakov a žiačok v špeciálnych triedach, ktoré sa nachádzali mimo hlavnej budovy školy a navštevovali ich výlučne žiaci s rómskou etnickou príslušnosťou. Súd hodnotil ako nedôvodnú obhajobu školy, v zmysle, že táto pri zaradovaní detí do špeciálnych tried len vychádzala z posúdenia SCŠPP. Súd konštatoval, že škola dlhodobo akceptovala stav, kedy bol vysoký podiel detí rómskej etnickej príslušnosti zaradovaný do špeciálnych tried a neurobila žiadne kroky k náprave.⁵⁰

V uvádzaných rozhodnutiach vo veciach diskriminácie rómskych žiakov a žiačok v oblasti vzdelávania na základe ich etnickej príslušnosti vidieť jasný príklon slovenských súdov k rozhodovacej praxi ESLP a prísnemu vysokokvalifikovanému preskúmvaniu ospravedlniteľnosti vo veciach diskriminácie. Slovenské všeobecné súdy sa jednoznačne vysporiadali s argumentmi škôl, ktoré sa zameriavajú na aspekty subjektívne, t.j. na dôvody na strane žiakov (resp. ich rodičov). Súdy napr. odmietajú tvrdenia o tom, že deti aj rodičia so vzdelávaním v etnicky homogénnom prostredí súhlasili, resp. o vzdelávanie v takejto forme sami žiadali. Okrem toho súdy v uvedených rozhodnutiach tiež akcentujú zodpovednosť škôl smerom k kvalitnému a inkluzívnemu vzdelaniu.

⁵⁰ Okresný súd Prešov rozsudkom zo dňa 24. novembra 2021. §53

Záver

Segregácia, minimálne v rámci Slovenskej republiky, predstavuje problém, o ktorom sa pomerne veľa hovorí a pri ktorom je dlhodobo verejne prezentovaná snaha ho riešiť, avšak zatiaľ nebol predstavený žiaden efektívny prostriedok, ktorý by viedol k odstráneniu tohto problému s veľmi širokými negatívnymi dôsledkami na spoločnosť. V Slovenskej republike sa problém úmyselného a neodôvodneného vyčleňovania a oddelovania v rôznych oblastiach života dotýka najmä ľudí z rómskeho etnika. Asi najpalčivejšou a najcitlivejšou je otázka segregácie vo vzdelaní. Hoci segregácia detí a žiakov vo vzdelávaní je v rozpore s medzinárodnými dohovormi, jednoznačne ju zakazujú aj slovenské právne predpisy a jasne ju odmietajú súdy, deti s rómskou etnickou príslušnosťou sú dlhodobo vzdelávané v etnicky homogénnom prostredí a v podmienkach, ktoré nedávajú možnosť naplno rozvíjať ich potenciál. Je známym faktom, že na Slovensku rómske deti tvoria väčšinu žiakov v špeciálnych triedach a školách pre deti s ľahkým mentálnym postihnutím, čo okrem oddeleného vzdelávania a teda aj nemožnosti socializovať sa s nerómskymi deťmi, značne sťažuje aj ich možnosti na dosiahnutie úplného základného vzdelania a pokračovanie v stredoškolskom vzdelávaní.

Samozrejmé je potrebné vnímať, že aj špeciálne nastavené selektívne vzdelávanie môže mať v systéme vzdelávania svoje legitímne miesto. Vo všeobecnos-

ti je však potrebné, aby sa na akékoľvek oddelovanie prihliadalo čo najprísnejšie, pričom je predovšetkým potrebné veľmi citlivo vnímať nastavenie a spôsob akým k oddelovaniu dochádza a jeho skutočný dôvod.

Pri prípadoch segregácie detí vo vzdelaní nie je možné danú situáciu vnímať len ako problém vytváraný školami. Tento problém je oveľa komplexnejší. Vlado Rafael z Nadácie otvorenej spoločnosti upozorňuje, že segregácia sa nedeje len na základe psychologickéj diagnostiky, ale aj na základe ekonomickej motivácie, normatívov v školách ale mnohokrát aj konaním samotných rodičov, ktorý si často krát vyberajú rómske školy, či už z pocitu bezpečnosti alebo dostupnosti. Rafael ďalej uvádza, že nemalý podiel má aj samotná vláda, ktorá síce fakt segregácie priznáva, avšak v praxi si s ním poradiť nevie. Podľa neho ide o problém, o ktorom síce vieme, avšak nevieme ako ho zakázať, pričom nie sú prispôsobené ani metodiky a financovanie.⁵¹

Segregácia, ako systémový problém volá po systémových riešeniach. Potrebne sú ako opatrenia zo strany štátu, tak aj riešenia zvnútra spoločnosti, smerom k jej aj edukovaniu a scitlivovaniu k minoritám, pričom už aj samotné zvýšenie tolerance osoby voči osobe by mohlo viesť k tomu, aby postupnými krokmi došlo k úplnému odstráneniu segregácie a to nielen vo vzdelávaní.⁵²

⁵¹ Segregácia sa v našich školách stáva pravidlom. Dostupné na: <https://www.skolskyportal.sk/vzdelavanie-ychova/segregacia-sa-v-nasich-skolach-stava-pravidlom>